

Posudek disertační práce

Otázka nebezpečí a možnosti proměny vztahu k řeči:

K Heideggerovu titulu „nebezpečí“ (die Gefahr)

Autor práce: Mgr. **Vlastimil Jílek**

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ladislav Benyovszky, CSc.

Heideggerovo pojetí pravdy v souvislosti s „bytností techniky“ je námětem disertace, v níž se Vlastimil Jílek vyrovnává s nelehkým úkolem interpretovat Heideggerovo dílo v „nebásnické době“. Tato epocha, v níž podle Heideggera přichází Weltnacht (noc světa), se vyznačuje bytostnou nouzí, jež spočívá ve „zpustnutí věcí“. Pro autora je příznačné, že k Heideggerovu dílu přistupuje básnický: v bytostné nouzi je mysliteli oporou básnické slovo. (s. 80) Práce proti sobě staví v zásadě dvě skutečnosti – Gestell a básnictví. Celou práci se line distance ke kalkulačnickému myšlení, které dnes svou invazivností prostupuje vše. Práce sleduje Heideggerovo myšlení; chce je projít krok za krokem, přičemž se přidrží až na výjimky pouze autora samého. Přibližuje zásadní pojmy Heideggerova myšlení a uvádí je navzájem do rozhovoru, který má ambici být záchranou před mašinérií Ge-stellu. Jílek se v disertační práci pouští do vlastní interpretace. To je předností spisu, jež mu dodává charakter díla ocitajícího se mezi myšlením a básněním, a nikoli registrujícího spisu. V tomto ohledu je práce převážně hermeneutická. Autor se nepouští do oblasti širší interpretační literatury – která by nutně práci ubrala na intenzitě myšlenky, ani se v dnešní (etickými grémii zpykané) době nenechá rozkolísat moralizujícím pohoršením nad Heideggerovým angažmá v NSDAP. Vlastimil Jílek si je dobře vědom závažnosti Heideggerova díla. Z práce vyznívá jak zaujatost problémem, tak myšlenkové sepětí s Heideggerem. Navzdory tomu – či naopak díky tomu – je čtenář stržen do věci samé a práci je ku prospěchu její existenciální vyznění, v jehož duchu Jílek uvádí do Heideggerovy filosofie – tu Jílek předkládá jako živoucí odkaz pro dnešní dobu, jež si není příliš vědoma nebezpečí spočívající v převážně insistentním způsobu života.

Vztah, o něž Jílkovi jde, je vztah mezi Heideggerovým pojetím pravdy a technikou, v němž spatřuje Heidegger nebezpečí. Svůj úkol rozvíjí v šesti kapitolách, přičemž žádná z nich nese konkrétní název (Jaký v tom je záměr?). Označení kapitol je prosté – číslo a následně heslovité paragrafy, které přibližují vždy některý z významných pojmů Heideggerova myšlení; autor tyto pojmy souvztažňuje s nebezpečím vycházejícím z Ge-stellu.

První kapitola rozvíjí Heideggerovo pojetí pravdy jako neskrytosti bytí a ukazuje, jaký k ní člověk může zaujmout vztah a jaké mohou být vazby tohoto vztahu. Podkladem tu je především Heideggerův text *Vom Wesen der Wahrheit*. Ke slovu se tu dostávají pojmy jako svoboda, pravda, neskrytost, tajemství, scestí a nouze. Jílek prokazuje jejich vzájemnou odkázanost. Svoboda je tu darem možnosti otevřeného postoje vztahování. Nechat věci být je zde pojato jako svoboda. Naopak bloudění je stále se vnucující možnost, které člověk podléhá. Ovšem – jak Jílek připomíná, Heidegger ukazuje, že bytí potřebuje bloudění člověka, protože „nejhlubší a nejvlastnější výhled do tajemství je ze scestí“. (s. 14)

Druhá kapitola přibližuje tázání po původu uměleckého díla – po bytnosti umění. Nakolik umění dává podobu místu, kde žijeme? Věci jako věci mizí a místo nich nastupují kvantifikovatelné předměty. Ty však neotevírají bytostné souvislosti světa. To činí umění, v němž je věc ponechána sama sobě a všednost zde „rozkvétá v zázrak bytí“. (s. 34)

Třetí kapitola tematizuje zpustnutí věcí, které je výsledkem specifického způsobu „zakrývacího odkrývání bytí“. Ke slovu se tu dostává Ge-stell jako nebezpečí. Jílek se věnuje možnostem, jak tomuto nebezpečí čelit. Východisko spatřuje v básnictví, které přináší specifické pojetí řeči. Řeč má člověku žijícímu bez míry poskytnout míru, která jej učiní vstřícným k bytí. V tomto vztahu zkoumá především nebezpečí, které představuje technika se svým zjednávacím režimem. Ge-stell pak Jílek představuje jako to, co činí člověka funkcionářem techniky. Vše propadá zjednávání. Ačkoli Ge-stell není sám o osobě ničím technickým, je bytností techniky, jež přistupuje k věcem jako k bezvýznamným a vzájemně zaměnitelným položkám. Heidegger spatřuje začátek vlády Ge-stellu v počátku novověké vědy. Příroda je tu stanovena jako dodavatel energie a surovin. V celém dění Ge-stellu je člověk sám zjednan k tomu, aby celý proces a mašinerie zjednávání fungovala bezproblémově. Ge-stell strojí úklady bytí, které chce zajistit jako spočitatelnou položku pro další využití. Zásadní však je, že Ge-stell brání bytostnému vztahu k bytí. Ge-stell přivádí člověka na scesti – do nebezpečí. Nebezpečí je o to vážnější, že o technice člověk přemýšlí pouze účelově, technicky – a Ge-stell, povaha bytí, které vládne v technice, se nedostává vůbec ke slovu. Jílek v závěru kapitoly konstatuje, že nebezpečí Ge-stellu spočívá v tom, že Ge-stell určuje způsob, jakým se nám dává bytí. Nebezpečí se týká bytnosti člověka, jenž je ohrožen zpustnutím řeči.

Čtvrtá kapitola se znovu vrací k básnictví, jehož význam je nyní stupňován na pozadí nebezpečí Ge-stellu z předchozí kapitoly. Tématem je rozhovor mezi básněním a myšlením, kterým lze čelit nebezpečí – to je v pouhém in-sistování člověka. In-sistence spočívá v tom, že významová měřítko si takový člověk bere pouze z každodenního obstarávání, ze svého vztahu ke jsoucnu. Takový člověk nemůže nikdy zakusit „bytostnou nouzi“ – to považuje autor za nejnebezpečnější v tomto nebezpečí. Tato bytostná nouze odpírá člověku bytnost bolesti, chudoby a smrti. Jak autor sám uvádí, vazba k básnictví má pro pozdnějšího Heideggera zásadní význam. (s. 71) Zde připomíná Hölderlina, jenž je pro Heideggera „básníkem samé bytnosti básnění“. (s. 71) Bezmyšlenkovitost je třeba překonat proměněným vztahem k řeči, což je téma vztahu básnictví a myšlení. Teprve v rozhovoru myšlení a básnictví se Heideggerovi ukazuje otázka po bytnosti pravdy. Heidegger se zde nechává oslovit zejména Hölderlinovými básněmi a vykročí básnickému dílu vstříc. Nechce jej uchopit speciálními vědeckými postupy, nýbrž v blízkosti chce otevřít rozhovor s básní. Básnění i myšlení „skýtá dějinnému člověku přístřeší jeho bytí.“ (s. 76) I když mnozí vykládají básně, zpravidla sounáležitost básnění a myšlení sama je nemyšlena. Básnické slovo se stává oporou v nouzi. Nouze se ukazuje v souvislosti s nebezpečím, které nám dovoluje nahlédnout, v čem záleží důstojnost lidské bytnosti: do lesku toho, co se jeví, přinášet pravdu, která vzbuzuje důvěru v bytí. Intenzivně se zde setkáváme se „závratnou zkušeností“ Hölderlina, který zakoušel nouzi „v nuzném čase“ – nuznost spočívá v tom, že bůh je mrtev, jakož i v tom, že smrtelníci nejsou schopni přijmout svou smrtelnost.

Pátá kapitola zpřítomňuje znovu otázku aktualizací: co můžeme v dané situaci nebezpečí dělat tváří v tvář tomu, že básnění živoří pod vládou Ge-stellu? Zde Jílek konstatuje, že básnění je to, čeho je dnes nejvíce zapotřebí. Heidegger chce básněním čelit hrozícímu nebezpečí. Řeč, která dbá nebezpečí, je básnivá a tkví v ní svoboda. (s. 92) Pouze v řeči, která je rozhovorem, může

člověk dosvědčit, kým je. Pouze v řeči lze žít dějinně, tzn. tak, že se nám dává bytí samo. Jílek přitom připomíná, že „Básnivá řeč není řeč služebná, ale je to řeč bytostná, tj. týká se bytí, zakládá (Stiften) bytí vazbou slov, je světavná.“ (s. 104)

Šestá kapitola stupňuje obrat k básnění a řeči jako předpokladu lidské ek-sistence v epoše Ge-stellu. Jílek zde ukazuje, že je třeba se obrátit od řeči Ge-stellu, která nedbá bytí, k jiné řeči, jež dbá nebezpečí – a to je řeč básníka. Zde se zachraňuje smysl. Jílek upozorňuje, že Heidegger se ptá po bytnosti techniky právě z pohledu básnivé řeči, v níž bytnost techniky přichází ke slovu jako nebezpečí. Je třeba proměnit vztah k řeči, která nebude sloužit pouze jako nástroj vlády nad jsoucím, nýbrž ji člověk rozpozná jako dar bytí.

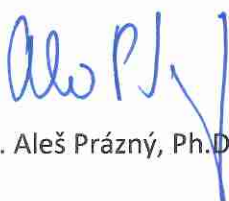
Předložená disertace je zdařilým počinem dosvědčujícím autorův zájem o dané téma. Přiměřeně se tématu zhostil, a to jak formou, tak obsahem. Autor porozuměl Heideggerově filosofii a je schopen se na jejím základě vyrovnávat s důležitými výzvami doby, které uchopuje v podstatném a projasňuje je ve vztahu k povaze básnické řeči. Hovořit dnes o básnění vyžaduje odvalu postavit se námitkám patetičnosti či vzletnosti. Jílek ve svém rozboru Heideggera přesvědčivě dokládá význam umění – básnictví pro důstojné bytí člověka. Práce je současně vhodným a pečlivým uvedením do stěžejních pojmů Heideggerova myšlení. Po formální i věcné stránce práce splňuje nároky na disertaci kladené. Nadto je psána velmi kultivovaným jazykem, což se zdá být stále vzácnějším jevem.

Určité – v mnoha ohledech však malicherné – rozpaky vzbuzuje přílišná slitost textu, který by mohl být lépe členěn do odstavců. Na četných místech není zcela zřejmé, zda se jedná o *autorovo* zhodnocení Heideggera či o Heideggera samého. Mnohé stránky práce jsou bez odkazů, což orientaci čtenáře v problému ztěžuje. Práce by snad mohla být o něco pečlivěji založena v odkazech na příslušné texty, z nichž interpretačně vychází. Rovněž by mohla – alespoň v poznámkách pod čarou o něco rozsáhleji pracovat s literaturou (poznámky obsahují převážně německé citace z Heideggera). Nic z toho však neubírá práci na závažnosti a nikterak to nesnižuje Jílkovo porozumění dané problematice. Naopak v dnešní záplavě metodologicky uvědomělé filosofické tvorby vyznívá tato práce jako „sůl země“, na což by filosofie nikdy neměla rezignovat.

K obhajobě kladu otázku týkající se ontologického statutu řeči u Heideggera. Čím je pro něj vlastně řeč, která není pojata pouze instrumentálně? Má člověk řeč, nebo má řeč člověka?

Práci doporučuji k obhajobě.

V Pardubicích 18. 3. 2019

doc. Aleš Prázný, Ph.D.